

DOI 10.52363/2414-5866-2024-1-24

УДК 351.85.304

Васюк А.Г., аспірант ЗНУ, м. Запоріжжя

ORCID: 0000-0002-0398-5226

*Vasyuk A., Postgraduate Student, Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia*

**ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ:
РЕАЛІЗАЦІЯ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ**

**HUMANITARIAN SECURITY OF THE STATE: HUMANITARIAN
POLICY IMPLEMENTATION**

У статті проаналізовані теоретичні аспекти безпеки та визначаються можливі шляхи реалізації гуманітарної політики держави у контексті здійснення гуманітарної безпеки. Наявність безпеки дозволяє суспільству зберігати та множити свої базові цінності. Виявлення гуманітарних аспектів безпеки країни

проводиться з метою збереження та зміцнення базових цінностей української культури. Саме на основі цих аспектів і має формуватися змістовний простір освіти й інституційне забезпечення гуманітарної безпеки.

Ключові слова: *гуманітарна сфера; гуманітарна політика; національна безпека; публічне управління.*

The article analyzes the theoretical aspects of security and identifies possible ways of the state humanitarian policy implementation in the context of humanitarian security execution. The presence of security allows society to preserve and multiply its basic values. The identification of humanitarian aspects of the country's security is carried out with the aim of preserving and strengthening the basic values of Ukrainian culture. It is on the basis of these aspects that the meaningful space of education and institutional provision of humanitarian security should be formed.

Keywords: *humanitarian field; humanitarian policy; National security; public administration.*

Постановка проблеми. Гуманітарна безпека України є невід'ємною складовою національної безпеки держави. У сучасному науковому дискурсі гуманітарні аспекти безпеки визначаються як проблема збереження людської особистості при традиційних культурних нормах і цінностях, що руйну-

ються, і при одночасному збереженні самобутності народу. Саме певний набір світоглядно-ціннісних орієнтацій є соціокультурною основою сфери забезпечення безпеки суспільства і лежить в основі формування загальнонаціональної ідентичності як однієї з основних консолідуючих і інтегруючих суспільство чинників.

У такому контексті гуманітарна безпека має бути спрямована на захист чинників, що забезпечують збереження і розвиток культурної самобутності нації. Це завдання є одним з основних напрямів гуманітарної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи джерельну базу окресленої проблематики зазначимо, що значний внесок у дослідження сутності та проблем розвитку гуманітарної політики здійснили такі вчені, як М. Баюк, В. Бульба, В. Деріга, В. Дзоз, С. Здіорук, М. Іваніцька, В. Ковальчук, А. Меляков, С. Овчаренко, П. Петровський, Л. Сергієнко, В. Скуратівський, О. Степанко, В. Трощинський, І. Черничко, С. Чукут та ін.

Із позицій забезпечення національної безпеки, гуманітарну політику досліджували: С. Гнатюк, М. Степико, В. Горбулін, О. Литвиненко, А. Качинський, Г. Новицький, С. Кісельов, О. Крюков, М. Розумний, Б. Парахонський, А. Помаза-Пономаренко, Г. Ситник, М. Ожеван, Ю. Опалько, Л. Чупрій та ін. Проблеми і шляхи формування гуманітарної безпеки досліджували: Н. Божко, Р. Валіхновський, Д. Веденєєв, С. Зубченко, О. Коваль, В. Пироженко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз теоретичних аспектів безпеки і визначення шляхів реалізації гуманітарної політики держави в контексті здійснення гуманітарної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Безпека – це певний стан системи, при якому вона зберігає свою цілісність, стійкість, здатність до ефективного функціонування і прогресивного розвитку, а, відтак, це можливість надійного захисту усіх її елементів від будь-яких деструктивних внутрішніх і зовнішніх дій [4; 6]. Враховуючи це, можна стверджувати, що безпека суспільства – цей такий стан, при якому передусім забезпечуються свобода вибору шляху подальшого буття, самовдосконалення і розвиток суспільства, або ж для їх захисту знаходяться адекватні засоби. Особиста безпека – певний стан самопочуття індивіда, що характеризується його упевненістю (інтуїтивною або такою, що базується на достовірних знаннях) в тому, що небезпека, передусім його життю і майну, відсутня, або ж для захисту від них є відповідні засоби.

Варто підкреслити необхідність відділення безпеки в природній визначеності від безпеки людини як свідомої живої істоти. Природна необхідність збереження життя забезпечується становленням психічних форм і механізмів самозбереження (рефлекторна форма). Безпека для живого організму – це дії з самозбереження (інстинкт самозбереження). Саме тому фено-

мен безпеки має подвійну природу, обумовлену єдністю загальності природи самозбереження і особливості форми її прояву в людській життєдіяльності.

В процесі історичного розвитку безпека пізнається через чуттєвою досвід і завдяки раціональному пізнанню. Накопичені знання трансформувалися в практичний досвід і достовірні знання. Такий гносеологічний підхід до дослідження.

Аксіологічний підхід до вивчення безпеки полягає у включенні її в загальний ряд загальнолюдських цінностей, таких як добро, істина, краса, маючи ціннісну значущість для багатьох поколінь людей, попри те, що в різні епохи її сенс і значення розуміли по-різному.

Це означає, що потреба у безпеці, а отже, і саме це поняття як категорія виникло разом з появою людини на землі, а її забезпечення – головна передумова її прогресивного розвитку [5, с. 38].

Безпека сама є цінність разом з іншими цінностями суспільства і держави.

В той же час безпеку можна вважати характеристикою відносно інших базових цінностей, зокрема, таких як «добробут», «стійкий розвиток», тому що наявність певного рівня безпеки є умовою збереження і розвитку (накопичення) вказаних цінностей.

Таким чином, згідно з сучасними уявленнями, безпека, не будучи чимось матеріальним, є своєрідною характеристикою і необхідною умовою життєдіяльності, прогресивного розвитку і життєздатності суспільства.

Суспільство розвивається в середовищі, параметри якого формуються під впливом різних, взаємозв'язаних і взаємообумовлених чинників, оцінюваних інтегральним рівнем загроз безпеки суспільства. Загалом, сказане справедливе по відношенню до людини і людської цивілізації. Тому органи державної влади і міжнародні організації при вирішенні проблеми забезпечення безпеки повинні гарантувати певний рівень задоволення життєво важливих потреб людини.

Очевидно також, що досягнутий рівень безпеки залежить від можливостей, які є у розпорядженні суспільства, ефективності практичних заходів по реалізації вказаних можливостей при прогнозуванні, виявленні, нейтралізації або зниженні інтегрального рівня загроз безпеки [1].

Сьогодні найважливішими серед чинників, що роблять вплив на безпечний розвиток соціальної системи, являються:

- стійка тенденція зростання ролі екологічних чинників в житті людства;
- все більше усвідомлення економічної суті і природи проблем, які накопичилися у біосфері і вимагають для успішного їх вирішення загальних зусиль світової спільноти, тобто. певного рівня співпраці в системі міжнародних відносин;

- необхідність подальшого пізнання і обліку при розробці стратегії безпечного розвитку того або іншого суспільства еволюційних законів функціонування і розвитку природи і суспільства;
- важливість вибору такої стратегії національного розвитку, при якій досягається гармонізація екологічних, соціальних, економічних, політичних і гуманітарних взаємовідносин і співвідношень;
- усебічний облік не лише культурно-історичних особливостей національного розвитку, але і основних параметрів міжнародної безпеки, вплив яких часто є визначальний при рішенні проблем забезпечення національної безпеки (тобто обліку реалій суперечливого, але в цілому досить взаємозв'язаного розвитку країн світу);
- суперечність, взаємозалежність і тенденція росту динаміки змін загальнолюдських, національних, класових, групових і особових інтересів, а в деяких випадках і ціннісних орієнтацій, які все більше знаходять свій прояв на регіональному і глобальному рівні міжнародних відносин.

Окремо варто відмітити наступне: оскільки безпека є громадською необхідністю, головним принципом стійкого розвитку суспільства має бути передусім громадська згода в питаннях необхідності усебічного обліку вищезазначених чинників. Тому розкол національної ідентичності на будь-яких напрямках громадського розвитку неминуче призводить до відсутності національної злагоди по основних напрямках назрілих суспільно-політичних і соціально-економічних реформ [4, с. 168].

Вказані реформи часто, незважаючи на об'єктивну необхідність їх проведення, як правило, супроводжуються рядом криз (кризових явищ, ситуацій). Вони значною мірою руйнують традиційні цінності і світоглядні уявлення про безпеку життєдіяльності як на рівні окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Ці цінності і представлення функціонують на рівні соціальних взаємодій і поведінки окремих індивідів, а в сучасних умовах глобалізації з'являється і вагомий міжнародний контекст (вплив).

Конфлікт в розумінні визначальних чинників безпеки, основ зовнішньої і внутрішньої політики як між соціальними групами, так і в політичному середовищі не може не призводити до росту соціальної нестабільності, злочинності, корупції, виникненню етнічних, конфесійних і регіональних конфліктів і в цілому — до зниження ефективності використання наявного потенціалу для забезпечення безпечного і стійкого розвитку суспільства.

Таким чином, безпека як комплексна характеристика соціальної системи розглядається в різних ракурсах.

По-перше, безпека як об'єктивна характеристика зовнішніх умов середовища функціонування системи, що припускає наявність спрямованої зовні на систему небезпеки і певні можливості її прояву (реалізації). Цей, так би мовити, зовнішній вимір небезпеки. У цьому сенсі джерело небезпеки і об'єкт (система), на який вона спрямована є розділеними. Тому акцент при ана-

лізі умов функціонування соціальної системи робиться на об'єкті (елементі системи), інтереси (потреби) якого вимагають виконання заходів по його захисту.

Як правило, результати вказаного аналізу характеризують наступні аспекти функціонування соціальної системи :

- елементи, які забезпечують захищеність об'єкту від небезпеки;
- стан об'єкту (елементу системи), при якому йому не може бути нанесений істотний збиток (шкода);
- стан функціонування об'єкту (елементу системи), при якому вірогідність небажаної зміни будь-яких його параметрів (показників), що характеризують його нормальну (природну) життєдіяльність, відносно незначна, тобто нею практично можна нехтувати;
- прийнятний рівень небезпеки, а отже, і можливість захиститися від неї, залежні від можливих витрат на обмеження дії чинників, які породжують небезпечне явище (подія, процес і т. п.);
- здатність об'єкту (системи) зберігати свої основні характеристики (параметри) і природну суть при негативних діях з боку інших об'єктів, явищ або процесів;
- умови, при яких не наноситься істотний збиток (шкода) іншим об'єктам (елементам системи).

По-друге, безпека як комплексна характеристика соціальної системи досліджується крізь призму психологічної реакції людини на зовнішні умови свого існування. У такому разі вказаним умовам дається оцінка як безпечним або небезпечним на основі чуттєво-емоційного їх сприйняття, яка надалі переноситься на характеристику умов дії зовнішнього середовища на систему або її елементи. При цьому вказана оцінка представляється як об'єктивна оцінка її характеристики.

По-третє, при дослідженні соціальних систем безпека часто розглядається як комплексна характеристика взаємовідносин усередині самої системи (внутрішній вимір безпеки). В даному випадку джерело небезпеки і об'єкт, на який вона спрямована, певною мірою співпадають. Історичний досвід свідчить, що неефективність взаємодії елементів соціальної системи, зокрема, державних інститутів і інститутів громадянського суспільства, корупція, недосконалість правових норм, правовий нігілізм, масове порушення прав і свобод людини, дефіцит необхідних для розвитку системи ресурсів породжає ряд небезпек, які можуть досить швидко привести до руйнування соціальної системи (держави). Тому в даному випадку безпека значною мірою зв'язується з необхідністю вдосконалення теоретико-методологічних основ державного управління і їх реалізацією в практичну діяльність управлінців. У результаті, сучасні уявлення про безпеку індивіда, соціальної групи, суспільства, держави, міжнародного співтовариства знаходять своє відобра-

ження у визначеннях, які, зокрема, передбачають оцінювання таких аспектів:

- стан захищеності системи;
- відсутність загроз;
- наявність специфічної властивості (атрибуту) системи;
- результат специфічної діяльності тих або інших інститутів;
- певний стан системи;
- сукупність чинників, що забезпечують життєздатність системи або сприятливі умови для її розвитку;
- акцент уваги на культурно-історичних феноменах розвитку;
- певну інституціоналізацію взаємодій елементів соціальної системи в контексті задоволення їх життєво важливих потреб і накопиченого досвіду культурно-історичного розвитку. При цьому, як правило, кожне визначення поняття безпеки як комплексної характеристики соціального об'єкту породжує необхідність визначення і обліку інших додаткових характеристик для ґрунтовнішого розкриття суті того або іншого запропонованого визначення поняття безпека. Іншими словами, сучасні уявлення про феномен безпеки різні, що, безумовно, знаходить своє відображення і в керівних документах з питань забезпечення національної і міжнародної безпеки.

Гуманітарна політика держави має бути орієнтованою як на внутрішній простір, так і на зовнішнє сприйняття. Проте розвиток культурної індустрії не повинен означати заміну естетичних цінностей на комерційні, а національної культури — на масову культуру [2, с. 187].

У стратегії національної безпеки України відзначається, що «стратегічними пріоритетами політики національної безпеки є найважливіші напрями забезпечення національної безпеки, по яких реалізуються конституційні права і свободи громадян України, здійснюються стійкий соціально-економічний розвиток і охорона суверенітету країни, її незалежності і територіальної цілісності, подолання як об'єктивних, так і штучних протиріч соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального і регіонального характеру на основі безумовного дотримання конституційних гарантій прав і свободи людини і громадянин»

Гуманітарна державна політика має бути орієнтована на збереження соціальної, політичної стабільності в довгостроковому періоді в умовах стійкого економічного зростання.

Серед великого арсеналу форм і засобів гуманітарної політики провідне місце належить освіті, історико-культурній спадщині. Потужне джерело конструювання масових історичних представлень — історичні документи, витвори мистецтва, література. Механізми передачі — система освіти, засобу масової інформації, культурно-масові заходи. Для підвищення ефективності гуманітарної політики потрібно вдосконалення нормативно-правової і інституціональної бази цього сегменту державного управління [3, с.135].

Одним з напрямів реалізації державної політики в контексті забезпечення гуманітарної безпеки держави є дослідження стану збереження і популяризації історико-культурної спадщини. Цей потужний культурний потенціал не використовується повною мірою. Слід зазначити досить низький рівень державного менеджменту в області охорони культурних об'єктів, в просуванні культурного, історичного, туристичного бренду національної спадщини. Причиною тому являється інерція адміністративного управління, невикористання актуальних і інтелектуальних інформаційних технологій і недостатність відповідного фінансування галузі. Виникає насущна проблема пошуку недержавних джерел фінансування, спрямованих на збереження об'єктів культурної спадщини, у тому числі через використання механізмів оренди, концесії або приватизації. При суворому державному контролі за подальшим використанням, збереженням профілю об'єктів культурно-історичної спадщини.

Висновки. Об'єктом пріоритетної уваги державного управління в гуманітарній сфері повинна стати активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційній сферах, які в сукупності формують інфраструктуру економіки знань – основу майбутньої конкурентоспроможності країни у світі, що глобалізує.

Для підвищення рівня якості освіти важливе все більше використання інтерактивних методів навчання і підвищення технічного забезпечення учбового процесу; поширення моделі безперервного навчання впродовж усього життя. Принципово важливо створити умови для розвитку триєдності освіти, науки і виробництва. Це дасть можливість реалізації стійкого розвитку суспільства в довгостроковому періоді.

До соціальних інститутів, що формують духовно-моральну особу, відносяться сім'я, освіта, засоби масової інформації, релігія, конфесійні організації, культура. Саме вони є важливою складовою національної безпеки країни.

Гуманітарна безпека постає як інтегральна сукупність генетичної, демографічної, соціальної, психологічної, духовно-моральної, правової складових. Державна політика у сфері гуманітарної безпеки може бути ефективно здійснена тільки за умови структурних інституціональних змін, що характеризуються довгостроковими позитивними тенденціями стійкого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення. Форум права. 2019 № 2. С. 18-21. URL: <http://dSPACE.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2776> (дата звернення: 22.04.2022).

2. Баюк М. І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи / Університетські наукові записки. 2018, № 65, С. 186-199.
3. Меляков А. Гуманітарна сфера як предмет досліджень в науці державного управління. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Х.: в-во «Магістр», 2012. № 1. 205 с
4. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів // Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування, вип. 2(88). С. 162-173. DOI : [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-162-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173).
5. Чупрій Л. Концептуальні засади політики національної безпеки Української держави в гуманітарній сфері / Політичний менеджмент. 2013, № 1-2. С. 35-41.
6. Pomaza-Ponomarenko A., Taraduda D., Leonenko N., Poroka S., Sukhachov M. Ensuring the safety of citizens in times of war: aspects of the organization of civil defense // AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2024. Volume 14. Issue 1. Pp. 216–220. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140139/papers/K_10.pdf.

References:

1. Aristova I.V. Sotsialna funktsiia derzhavy yak vyznachalna katehoriia prava sotsialnoho zabezpechennia. Forum prava. 2019 No.2. S. 18-21. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2776> (дата звернення: 22.04.2022).
2. Baiuk M. I. Humanitarna skladova polityky derzhavnoi bezpeky: poniattia, pryntsypy / Universytetski naukovy zapysky. 2018, No.65, S. 186-199.
3. Meliakov A. Humanitarna sfera yak predmet doslidzhen v nautsi derzhavnoho upravlinnia. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia : zb. nauk. pr. Kh.: v-vo «Mahistr», 2012. No.1. 205 s
4. Serhiienko L. V. Humanitarna polityka Ukrainy: identyfikatsiia skladovykh, obiektiv, subiektiv ta priorytetiv / Visnyk ZhDTU: Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia, vyp. 2(88). S. 162-173. DOI : [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-162-173](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-162-173)
5. Chuprii L. Kontseptualni zasady polityky natsionalnoi bezpeky Ukrainskoi derzhavy v humanitarnii sferi / Politychnyi menedzhment. 2013, No.1-2. S. 35-41.
6. Pomaza-Ponomarenko A., Taraduda D., Leonenko N., Poroka S., Sukhachov M. Ensuring the safety of citizens in times of war: aspects of the organization of civil defense // AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2024. Volume 14. Issue 1. Pp. 216–220. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/140139/papers/K_10.pdf.